

ПРОБЛЕМ „КУЛТА ЛИЧНОСТИ“ У СВЈЕТЛУ ТЕОРИЈЕ МОНАРХИЈЕ

A problem of the Cult of personality in the light of theory of monarchy

***Abstract:** Author wants to illustrate two legitimate and mutually hostile democratic models: one, Eastern, stemming from Byzantium, and ending in Russia and Serbia, the other – Western, stemming from early medieval political experience, and finalizing in modern democracies. By contextualizing this political problem of diverging types of European democracies, author wishes to dispel the political myth of so called “authoritarian personality” of recent Serbian political rulers.*

***Key words:** political Augustinianism, political theology, Eusebian accommodation, Carolingian accommodation, monarchy, republic, Byzantium, Russia, Serbs.*

***Сажетак:** утор покушава да демистифукује политички мит о култу личности код Срба и Руса, довођењем у везу неких аспеката српске и руске политике са њиховим византијским монархистичким коријенима, док се, с друге стране, западне демократије доводе у везу са сингуларношћу њиховог историјско-политичког искуства; илуструје се легитимност, али и међусобна искључивост оба ова типа демократија.*

***Кључне ријечи:** политички августинијанизам, политичка теологија, култ личности, јевсевијанска акомодација, каролинска акомодација, цар Константин, Јевсевије Кесаријски, монархија, република, Византија, Русија, Срби..*

Пате ли Срби од „култа личности“? Је ли истина да су српски лидери – тирани? И, у чему се састоји значај институције председника за народ какав је српски? У овом осврту покушаћу да одговорим на ова питања са становишта теорије монархије. Настојаћи да примјеним Оуклијеву теорију монархије на оно што се код нас сматра за „култ личности“. Тврдићу да оно што се жаргонски и пејоративно назива „култ личности“ код Срба и Руса – представља само још један легитиман вид европске демократије, распрострањен на југу и истоку Европе. И тај источни и западни тип демократије, легитимни су, мада

---

* Виши асистент на Филозофском и Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци

често супростављени видови једног истог политичког наслеђа – европског монархизма. Источне демократије (Србија, Русија) су органског типа: колективистички и пирамидално изграђене, са једном личношћу на врху која симболички изражава јединство народа – и обично је та функција оно што појединцу даје „колорит“ култног статуса; и западне демократије, апстрактније одређене, које се базирају на представничким тијелима и теорији сагласности, гдје пирамидално одређена политичка стварност не игра улогу какву игра у источним земљама. Источне демократије наследнице су монархизма наслијеђеног од Византије, док су западне демократије историјски довршетак процеса разградње западних монархија, онако како су се оне уобличавале у западном средњовјековљу.

Сведен на свој основни семантички оквир, мит о култу личности код Срба би гласио: „Срби требају вође; бити вођа не значи бити трајан: с времена на вријеме Срби „ресетују“ свој политички миље, уништавајући слике и личности дојучерашњих вођа – те је отуда бити вођа „опасно занимање“ у српском народу; то значи да српски народ заправо није способан за демократију, или политичку слободу: он њу „продаје“ некој личности која постаје култ; када дође вријеме, народ тога вођу промијени, али уз једну битну чињеницу: мијењају се само имена; суштина вођства остаје иста, једино се мијењају портрети на зидовима.“. Битна реперкусија овог политичког мита је конотирање да Срби – неспособни за демократију, за демократске процесе, јер је суштина тих процеса управо ратосиљање култа личности. На западу, тврди се, у земљама демократија, свеједно да ли монархија (парламентарних) или демократија – нико не носи такав култ, па кад је личност и веома харизматична, она се, попут Обама, или Черчила, својевољно подређује демократском апарату и увијек је подложна критици и смјени. Код источнијих народа, Срба и Руса на примјер, нема културолошког капацитета за демократију, већ влада перманентни династизам харизматичних и умрежених, који владају народом само због тога што су *харизматични и повезани* и због тога што народ није способан да из себе изњедри демократију непосреднијег типа. Када народ и сруши неког краља или тиранина, он на његово мјесто поставља сљедећег и горег од претходног. Бити харизматичан значи да такви појединци посједују од народа цијењене или очекиване атрибуте: посједују рјечитост коју народ воли, неријетко су и физички импозантни, имају беспрекоран трибунски и друштвено активистички педигре, итд. Једном рјечју, ко не посједује такве дарове, не може да буде вођа у народу какав је српски.

Чини се да, чак и ако су ствари овакве како су горе описане, су разлози за то другачији. Тојест, из таквог једног политичког сензибилитета какав је ухваћен овим „политичким митом“ неоправдано се извлаче закључци о демократском капацитету, или његовом недостатку, код српског народа. У овом чланку ћу покушати да бацитим нешто теоријског свјетла на овај антрополошко регионални феномен, користећи се знаменитом теоријом монархије Френсиса Оуклија.

Настојаћу да избјегнем оне аргумен за којима се најчешће посеже – регионално културне, или пуке идеолошке, који жели да кажу да је култ о којем је ријеч у великој мјери типичан за Србе, и да он у великој мјери ретардира политичку стварност српског народа. Управо пливајући на овој посљедњој претпоставци, настоји се увести код нас последије рата динамика западних политичких процеса, који би требало да растерети наш политички простор од „традиционалних предрасуда“, од којих је једна и култ личности. Подразумијева се да је политика култа личности, или политика вође старомоднији тип политике од западних, аперсоналних политика механизма.

Ја мислим да је проблем много релевантнији и дубљи од тога: он је, тврдићу, сасвим теоријске природе, тј. разлози због којих су се до сада, а и сада у великој мјери, политички чворови српске политике разрјешавали контракцијама стварности – у нове политичке вође који на одређено вријеме постају квинтесенцијалан израз српске културе – разлози за то су историјске и теоријске природе. Они се тичу нерјешене проблематике монархистичког наслеђа које је само привидно скрајнуто из јавног видокруга, у један простор колективног подсвјесног, из којег то наслеђе пробија с времена на вријеме. То потиснуто наслеђе се политичким играма кодификује у квазимонархизам харизматичних политичара. Та чињеница говори много како о политичарима, тако и о народу који воли да игра такве културолошке игре – то је ствар коју је тешко оспорити. Па ипак, те игре треба поставити у некакав историјско-теоријски контекст. Просто речено, потребно је испитати да ли чињеница да Срби воле да своју стварност одређују пирамидално – има неко упориште у политичкој или историјској теорији?

Професор Френсис Оукли је у посљедње четири година објавио прва два дијела велике предвиђене тротомне историје средњовјековне политичке мисли. То су детаљне разраде његове сада већ познате књиге под именом *Краљевство: политика зачараности*.¹ Први дио ове трилогије изашао је 2010. у издању јејлског универзитета, под под насловом *Стари мијехови народа: краљеви и божанско у позној антици и раном средњовјековљу*² (до 1050. год.), док се други појавио 2012. под насловом *Хипотека прошлости: ново уобличавање старог политичког наслеђа*³ (1050-1300). Трећи дио, ако је судити по информацијама које су доступне на интернету, ускоро треба да се појави, те треба да заврши овај миленијумски преглед политичке теорије Европе.

Суштина ових Оуклијевих књига гласи да политичко-културна реалност краљева и краљевстава (узета у генеричком смислу, оном дакле који у себе укључује све ројалистичке денотате, попут император, цар, краљ, шах, итд)

¹ Frances Oakley, *Kingship: The Politics of Enchantment*, Wiley – Blackwell, 2006.

² F. Oakley, *Empty Bottles of Gentilism: Kingship and the Divine in the Late Antique and the Early Middle Ages*, Yale, University Press, 2010.

³ F. Oakley, *The Mortgage of the Past: Reshaping the Ancient Political Inheritance*, Yale University Press, 2012.

није пуки политички феномен који се у историји јавља с времена на вријеме и који бинарно или компаративно стоји у супротности са републиком, или некаквим трећим политичким системом. Монархија је у ствари, тврди Оукли, **природно политичко људско стање. Оно је и најстарије и најдуготрајније. То опет значи да је република у неку руку историјска случајно, коју он назива „атинском епизодом“. Остављамо на страну проблем како је „атинска епизода“ успјела уопште да постане општељудска тежња.**

Монархија је стога више од пуке политичке појаве, она је начин постојања већине људи кроз историју. Та чињеница се првенствено илуструје дуготрајношћу монархијске историје у односу на другу и другачију: од 8000 познате политичке историје, на монархију отпада 99,99 одсто те историје. Али, значај монархије превазилази ову календарску и хронолошку премоћ. Она је израз древног – Оукли каже „архајског“ – погледа на свијет, који је карактеристичан за све вјерске и политичке системе, а то су све културе изузев **јудео-библијске**.⁴ Власт и обличје државе везано је за онај појам сакралнога, или светога, који је карактеристичан за дату културу. Све, опет, небиблијске културе карактерише један исти тип сакралности: она која је иманентно укључена у космос. Краљеви, министри, свештенство, умјетници, представљају обичне мостове који повезују овај свијет са оним другим. Светост космоса, најчешће је аперсонална, попут данашњег култа природе. Будући да чине дио инфраструктуре која настоји да спусти магију у овај свијет, краљеви и краљевства су, како вели наслов познате Оуклијеве књиге: „политике зачараности“. То су институције које суштински држе магију присутну у људском свијету, спуштајући је са небеских висина у област људске историјске драме.

Хришћанство, јудаизам и дијелом ислам начелно и оштро одступају од оваквог свјетоназора, јер је она светост, како је доживљена и описана у Библији – неописива и надсвјетска је. Она стоји у противрјечном односу са човјеком и свијетом, тако да ће и политика која настоји да „припитоми“ и „инструментализује“ јудео-хришћанскога Бога, неминовно морати да убрзо дође у колизију са тим и таквим Богом. То је предмет Оуклијевих књига. Шта се наима десило приликом судара библијског свјетоназора са овим небиблијским, окренутим краљевима, пошто је до тог сусрета и дошло због географске близине јеврејских владара са околним племенима?

Приликом историјског контакта Јевреја са својом околином, отпочео је мукотрпан и дуг процес јудео-хришћанске **инкорпорације технологија ројализма у нови, библијски конструкт. Створила се могућност да библијски народи имају своје краљеве, те се испоставило да Јевреји желе онакво краљевство и такве краљеве какве су имали њихови околни сусједи. Међутим, поред тога што тај експеримент суштински није успио, он је створио ексклузивно и амбивалентно наслеђе које ће хришћани да преузму и – реализују. Иако је тај пут сам по себи интересантан, овдје ћемо**

⁴ Тј. традиционалне хришћанске, јеврејске и муслиманске културе и државе.

дотаћи само његове главне инстанце. Прескачем почетне теоријске тачке ове путање, Филона Александријског, Оригена, и још неке, и прелазим директно на човјека који се показао као главно оруђе у изградњи хришћанске теорије круне. То је Јевсевије Кесаријски.

Јевсевије Кесаријски је био PR Цара Константина.⁵ Он је створио култ царске личности и прву политичку теологију⁶, која инсистира на ставу који ће постати обиљежје византијског политичког менталитета: може се бити хришћанин, а при томе бити успјешан и у овоземаљским пословима Царства; дапаче, то се само што је могуће, већ је – неопходно. Византијско царство постаје кустос хришћанства. Византинци због тог не само што никада нису морали да се суоче рецимо са српском традиционалном дилемом – „којем се приволити Царству“ – већ, они чак нису разликовали ни Цркву од државе.⁷ Творац тог учења је у великом мјери Јевсевије Кесаријски, који је таквом схватању подарио теоријске основе. Он је је личност Цара (римског, тј. византијског, пошто за Византинце другог Цара и другог Царства од њиховог римског - нема⁸) поистовијетио са Логосом Христом. Тиме се ствара онтолошко политички паритет: док је на небу Царство Небеско, на земљи је – Царство Византија; што је Христос на небу, то је цар на земљи. Овдје изостављам за овај есеј сувишне теолошке компликације које произилазе из овог приближавања теологије Логоса – политици Царства.⁹ Најважније је што Царство земаљско у свему треба да подражава Царство небеско, тј. Христово. Цар је заступник Божији на земљи, чувар повјереног му Царства и – Цркве.

Као такав, цар је – и то је нарочито важно за оно што ћемо касније да изнесемо – органска метафора народнога, људскога јединства. Царев небески потенцијал, његова есхатолошка онтологија обликује свакодневну, политичку прегнантност – из тог разлога византијски цар суштински доприноси технологији спасења цијелога свијета – тврдити или вјеровати другачије, за Византинца би било нонсен. Цар и царство су главни вехикулум ширења вјере у свијету, те се он стога не може свести на политику – који појам древни народи а камоли Византинци нису ни имали. Цар је дакле више од данашњег председника, а данас се углавном сматра да је цар онолико више

⁵ Једно од релевантнијих дјела на тему Цара Константина и његовог односа са Јевсевијем је Timothy, D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard, 1981.

⁶ О политичкој теологији Јевсевија види чувену полемику између Карла Шмита и Ерика Петерсона, описану у другом дијелу Шмитове *политичке теологије*, K. Schmitt, *Political Theology II: The Myth of the Closure of any Political Theology*, Polity 2008.

⁷ В. Sir Steven Runciman, *Byzantine Theocracy*, Cambridge University Press, 2003.

⁸ На грчком језику постоје двије култне књиге на ту занемарену тему: I. Ρομανίδου, *Ρωμηοσηνη, Ρωμανια, και Ρουμелиη*, Εκδοσις Πουρναρα, Θεσσαλονικη, εκδοσις τριτη, 2002; Παναγιωτη Κ. Χρηστου, *Οι περιπετειες των εθνικων ονοματων των Ελληνων*, Θεσσαλονικη, 2003.

⁹ Главна је што се Јевсевију, с правом, замјерало аријанство, тј. јеретичко теолошко учење да је Бог Отац важнији од Бога Сина, Христа, те да је управо благодарeћи тој аријанској склоности Јевсевије створио такав политички систем пирамидалног поретка.

и јаче од предсједника колико је царство територијално веће од државе, иако је то свакако бесмислена компарација, пошто су неке данашње републике по каквоћи своје власти и политичке културе исто онолико царства колико су некада то биле поједине државе (САД, Русија, Кина). Хришћанско царство је дакле по квалитету неупоредиво нешто веће од државе. Сем тога, како то симболизује и грб двоглавог орла, царство не може да постоји без Цркве, нити – а то је данас још скандалозније – Црква без царства. Један цариградски патријарх у 14. вијеку писао је да је „немогуће бити хришћанин, а немати Цара и царство“. При том, ово је писано једном руском кнезу.¹⁰ Тиме се такво византијско учење постепено трансплантирало на нас и на Русе. Из таквог учења, које је овдје дато у најосновнијим цртама, извиру битне теоријско културолошке посљедице по историјске „наследнике“ Византије: Русе, Србе, Бугаре, итд. као и оне битне политичке карактеристике које данас подижу политички зид између нас и Европске уније. Наследници Византије су, заједно са политичком инфраструктуром, од ње наслиједили потребу да се политички аспект свакодневнице устроји пирамидално, а на врх те пирамиде да се смјести појединац који би требало да **максимално, више од осталих** изражава симболизам националног (државног) јединства. Ту улогу кроз историју су углавном имали краљ, или цар, да би та и таква органска метафора свенародног јединства на западу постепено ишчезла, заиста, до мјере да се данас више не вјерује ни у народ, а камоли у предсједника, као некакву главу нације. То међутим није био случај на истоку (тачније у Русији, која нас више занима од Кине на коју би се вјероватно и више могла примјенити ова анализа), гдје су краљеви и цареви историјски замјењени предсједницима, али ти предсједници су наставили, све до наших дана, како се чини, да играју улогу те крунске метафоре свенародног јединства. Из неразумјевања те чињенице произилазе многе ништавне и неуредне динамике устројавања политичког живота код нас, али не и у Русији, гдје је концепција свенародног јединства одвише јака – подпомогнута снагом восјек и олигарха, као у средњем вијеку – да би била угрожена. Србима, пак, пријети велика опасност укидања институције **једног, јаког човјека**, институције која, како се чини, собом на окупу држи сву машинерију српског политичког живота. А, управо на реторици и идеологији такозване демократије (а заправо неорганске, западне демократије, која извири из сасвим другачијих историјских искустава и околности но што су наши) жели се на српско тло, које је за то пријемчивије од Русије, пресадити искуство политичког живота које би код Срба вјероватно било ништавно. Благодаревни дакле византизму, монархија постаје природан политички амбијент свих православних народа. Овај политичко цивилизацијски систем Оукли назива *јевсевијанска акомодација изворне идеје краљевства*.

На темељу ове „јевсевијанске акомодације“ изграђена је потоња западна, „каролиншка акомодација“, из које је никла сва западна политичка стварност, како монархијска, тако и демократска. Ова западна хришћанска акомодација

¹⁰ Василију I, чукундједу Ивана Грозног Васиљевића.

теополитичких идеја почиње са Јевсевијем, али преко Аурелија Августина и раних њемачких владара – уграђује себе у контроверзе зрелог западног средњовјековља, из којег постепено niche политичка теорија друштвеног уговора, и модерне демократије.

Августин је једно вријеме слиједио дух Јевсевијевог *константинизма*, да би га потом промијенио. Изгледа да се у другој половини Августиновог живота нешто десило што је нагласило његов политичко теолошки песимизам – Оукли тврди да је то несретна судбина западних провинција које сада падају у руке Гота и Вандала. У сваком случају, Августин радикално драматизује овај описани однос између државе и Цркве, цијепајући га сада по одвише оштрим линијама на познате фракције „државе Божије“ и „државе Земаљске“. Августин одузима легитимет држави земаљској да претендује на некакву онтологију, и не само то. Чак ни Цркви такав статус није осигуран. Ово је поједностављена слика, али ни ту није крај. Од Августиновог политичко-теолошког учења интересантнија је судбина његове рецепције у потоњим, раним средњовјековним епохама. Августина су кривотворили и злоупотребљавали западни владари када су год стигли. Разлог томе је често била лична неписменост, али и њихова рана „геополитичка концепција“ Европе.¹¹ Нарочито у вријеме каролиншких франачких владара (8 – 10 вијек), рана политичка доктрина Европе потпада под утицај *политичког августинијанизма*.¹² Постепено се нарушава тешко задобијена равнотежа између Цркве и државе. Час једна, час друга страна добијају примат и постепено се рађа епоха *инвеститура*, која је један од аутентичних израза политичко културне несигурности и неизвјесности европске историје средњег вијека. Резултат је да се крајем високог средњовјековља (14. вијек) назире трагови распада паневропског хришћанског контингента, који је политички и духовно функционисао као једна заједничка република.¹³ Пораст буржоазије (буржуј изворно значи становник средњовјековних градова – *бургова*) дерогира ројалистичку власт, интелектуално финансијски центри се измјештају на периферије, а са њима и реална моћ, док духовна власт постаје све више иконографски украс који губи статус више легитимизације. Из овакве кризе ничу *представничка тијела савремених политичких система, и теорије политичке сагласности или теорије уговора*, који се јављају као излаз из кризе, као покушај да се реално и интелектуално надиђу противрјечности из којих се чинило да нема излаза. Та тијела су од почетка скопчана са финансијском моћи, нарочито са центрима *гилда*, и других трговачких корпорација. Државу је корпорацијом, дакле, начинио корпоративни дух, који је византијском цивилизацијском искуству био туђ како некад тако и сад, јер је

¹¹ В. Rosamond McKitterick, *Charlemagne: The Formation of European Identity*, Cambridge University Press, 2008.

¹² До данас незаобилазно дјело на тему политичког августинијанизма је Н. - Х. Arquilliere, *L' Augustinisme Politique: Essai sur la formation des theories politiques du Moyen Age*, Vrin, 2006.

¹³ Што потврђује ван сваке сумње чак и Карл Шмит, чија прва половина књиге Номос земље, се бави управо тим проблемом. В. Карл Шмит, *Номос земље*, Fedon, 2011.

корпорација симулација истинског народног органицизма. Другачије речено, на корпоративној философији створен је политички запад, какав познајемо под именом демократије. Ове западне демократије постепено и све више дерогирају значај владара као појединца, јер, као што је добро познато, у корпорацијама долази до дистрибуцијек власти на разне учеснике *одбора*. Постепено се сужава апсолутна власт краљева. Ишчезава појединац са врха пирамиде, који има суштинску врховну моћ, или улогу. На западу је такав појединац и даље на врху, али апстрактно и ритуално, без праве моћи – која све више прелази у руке *финансијера*, а нарочито од 13. вијека, када је пљачком Цариграда ударен темељ европском колонијализму. Између владара и народа уводе се посредничка, различита изборна тијела. Постоји велика полемика око тога гдје коријене ова тијела. Неки – како наводи Оукли, сматрају да је коријен модерне демократије у католичком средњовјековљу. Други опет – у протестантизму. Трећи – у раном германском популизму, или чак популизму старог Рима. Оукли на неколико мјеста детаљно претреса све ове теорије, одбацујући финално све њих.¹⁴ По његовом мишљењу, које ја дијелим са њим, коријен модерне *западне* демократије је у западноевропском средњовјековном искуству, које се на свим овим наведеним нивоима (старогермански и староримски популизам; католицизам; протестантско модерно доба) *испријечило између нашег модерног искуства и оног древног које тврдимо да доживљавамо*. Европско средњовјековље је суштински реинтерпретирало и реконфигурисало стара, паганска и класична насљеђа, стварајући из тих смјешаних конгломерата једну сасвим нову творевину. Оно што је занимљиво је да се иста ствар одиграва, на различит начин и с другачијим циљем – на истоку. Ево о чему је ријеч. То и такво учење које Оукли назива „јевсевијанска акомодација“ теорије монархије постепено се претвара у источни културно политички менталитет. *Православне земље (нарочито Србија и Русија) нису успјеле да остваре транзицију са позносредњовјековног монизма политичких система, у којем су се Русија и Србија налазиле до 1917. и 1945. и који је историјски одраз византијског политичког насљеђа*. Ту транзицију су – што је овдје већ неколико пута наглашено – оствариле западноевропске земље, свака на свој начин и у своје вријеме. Суштина модерности, заправо, је интелектуални отклон првенствено од политичког монизма средњовјековног европског искуства. Али са Србијом и нарочито Русијом то није тако, и та чињеница ће – како ми се чини – нарочито да бode очи Американцима, који немају много слуха ни стрепљења за *средњовјековност* политичког сензибилитета, којег они као држава нису имали. То византијско политичко насљеђе се у православним земљама Балкана, али нарочито у Русији – историјски трансформисало у наизглед искључиве међусобно политичке облике, док је суштински увијек задржавало основну вертикалу политичкога византинизма, који гласи: **један човјек више од осталих, на врху власти изражава свенародно духовно-политичко јединство и сви људи у једном народу чине државу, само поједини то чине**

¹⁴ F. Oakley, *Mortgage of the Past*, стр. 138-160.

мало више од осталих. То је тај парадоксалан момент који се описује као култ личности, али који са култом нема никакве везе, као што смо већ видјели, већ је чисти историјски извод легитимног интелектуално-политичког наслједства. Та личност је наслједник и настављач царева и краљева, он је – једно крило и једна глава онога двоглавог орла којег је политички и хералдички Византија подарила свијету у виду теорије симфоније. Све православне земље, дакле, ову политичку културу баштине од Византије, али будући да су се те појединачне земље налазиле у посебним историјским околностима, изворни византијски импулс балканске и руске политике се прилагођавао тим историјским околностима. Конкретније речено, док се та култура на Балкану мијешала са турским наслјеђем, које се и само у великој мјери наслонило на византијску културу, у Русији се та култура мијешала са монголском политичком културом, и касније и са протестантским духовним наслјеђем (послије Петра Великог).

То је условило да је политичка ситуација балканских православних земаља двоструко замагљена: од позади балкански православлац осјећа древно византијско наслјеђе, које му је у много чему блиско, али замагљено вијековима који су се умијашли између, док сприједом осјећа притисак њему туђих, модерних европских демократија, које су и саме настале радикалним раскидом са својом средњовјековном прошлoшћу. Код Руса се византинизам мијешао (период од 10. до 13. вијека) са културом тираније монголскога каната (од 13. до 15. вијека), са католичко-протестантским, нарочито швапско-холандским утицајем просвјешћене њемачке апсолутне монархије (од 16. до 18. вијека), у често збуњеној култури – француским утицајима, позних Романова (друга половина 19. вијека и почетак 20.), са апсолутном тиранијом комунистичких хегемона (Лењин и Стаљин), до постепеног отапања Тираније (ера послје Хрушчова) и распада СССР (Перестројка), до –на крају, најновнијег феномена, који обједињује све остале: **путинизма**. Иапк, кроз све ове вијекове руске политичке историје, иде једна заједничка нит: гвоздена власт једног човјека. Русија је еклатантно неспособна за западну демократију, а разлог је, како је већ наглашено, радикална апропријација византинизма у Русији, која је у Русији нарочито изражена. Русија је таква земља и таква култура да **народ потребује то да један човјек изражава духовно и политичко народно јединство**. Код Срба је ситуација слична, али унеколико безизражајнија: Срби желе од почетка да „сједи на двије столице“. Ми смо изломљени својом географском позицијом близине Западу, а шизофреност нашег става означена је и са наша два писма, латиницом и ћирилицом. Па ипак, византинизам личности је присутан и код нас. Ми такође имамо своју сукцесију мини „краљева“: краљ-Гито-Милошевић-Карадић-?. Очито је да ко год наслиједу овај политички низ, нужно мора да заузме постуру и иконографију лидера, Вожда. Разлика између нас и Руса тиме ипак није укинута – ми то радимо с двоумљењем, грижом савјести и – колебањем, због чега трошимо и вријеме и енергију, док Руси свјесно и без много труда, у свим својим режимима, задржавају ту политичку историјску навику. Ми одбијамо да признамо да баштинимо Империју, или барем технологије

и културу некадашњих православних империја, док Руси – чине и данас ту империју. То је данашња ситуација: ни ми ни Руси нисмо успјели да пређемо на политичке технологије Европе, које се намећу са великом жестином. Од тога да ли ћемо ми, и Руси, интелектуално преиспитати и усвојити своју прошлост, или оно из ње што вриједи да остане и да се усвоји, зависи и степен и квалитет наше реакцију на све агресивније претензије запада да универзализује свој модел. Модел, који је, како признају и њихови теоретичари¹⁵, ендемичан само за западне земље. Ван њих – те демократије немају смисла. За сада, како стоје ствари, нерјешено бreme наших недавних и насилно укинутих монархија, наставиће да омета нашу перцепцију стварности, док год том проблему не вратимо достојанству које му и припада.

---

¹⁵ Нпр. исти писац, Френсис Оукли, у дјелу *The Medieval Experience: Foundations of Western Cultural Singularity*, New York, 1974. Како се види и из наслова ове књиге, Запада је културно сингуларан, те би тако требало приступати и оном дијелу његовог историјског искуства који се тиче и политике.